

DEMOGRAFIJA / PREBIVALSTVO

Demografija = veda o prebivalstvu

Demos = ljudstvo

Gibanje števila prebivalcev

Prebivalstvo v svetu hitro narašča, še posebej v manj razvitih državah.

Razikujemo:

- **naravno gibanje**
: označujemo ga z rodnostjo in smrtnostjo,
- **selitveno gibanje**
: označujemo ga s selitvami/migracijami,
- **končno število prebivalcev**
: odvisno je od selitvenega in naravnega gibanja

Na svetu živi več kot 6 milijard ljudi, od tega jih živi največ v Aziji (3 milijarde), in sicer na Kitajskem (čez milijardo), tudi Indija, kjer je veliko mladega prebivalstva.

Letno se poveča št. preb. Zemlje za 100 milijonov. Najhitreje narašča v manj razvitih državah (Afrika, Azija, Latinska Amerika). V bolj razvitih državah je več starejšega prebivalstva.

Št. prebivalcev še vedno narašča, kar imenujemo **EKSPLOZIJA PREBIVALSTVA** ali **DEMOGRAFSKA EKSPLOZIJA** = hitro naraščanje prebivalstva. To se pojavlja v manj razvitih državah, ki težko prehranjujejo svoje prebivalstvo (Azija, Afrika, Latinska Amerika).

V razvitih državah, v svetu izobilja, pa število prebivalcev narašča zelo počasi, stagnira ali pa se celo zmanjšuje.

1. NARAVNO GIBANJE

RODNOST / NATALITETA = število živorojenih otrok na 1000 prebivalcev v 1 letu; izražamo jo v promilih ‰.

Najvišja je v manj razvitih državah (Malavi = 53 ‰). Rodnost je visoka, ko je višja od 30 ‰, to so večinoma kmetijske države, kjer je delež mladega ženskega preb. zelo visok.

Nizka je pod 14 ‰, v nekaterih državah pod 10 ‰. Najnižja je v evropskih državah: Nemčija, Italija, Slovenija, Avstrija.

Rodnost je odvisna od:

- osebne standarda,
- starostne sestave (več mladih, večja je),
- verskih, kulturnih in psiholoških dejavnosti.

Načrtovanje družine: bolj ko je država razvita, bolj se ljudje odločajo koliko otrok bodo imeli.

Država vodi **prebivalstveno politiko**, s katero rodnost spodbuja ali pa jo omejuje.

Najlepše vidimo razvoj prebivalstva s **številom živorojenih otrok na 1 žensko v njenem življenju**. Če ženska rodi 2 otroka, s tem zagotovi nadaljevanje življenja zase in za partnerja (v SLO: l. 1980: 2,1 ‰; l. 1992: 1,3 ‰)

UMRLJIVOST / MORTALITETA = število umrlih na 1000 prebivalcev v 1 letu, izražamo jo v ‰.

Najvišja je v gospodarsko najmanj razvitih državah (Azije, Afrike).

Najmanjša pa v gospodarsko razvitih državah, ker je veliko starega prebivalstva.

Smrtnost se je zmanjšala po 2. svet. vojni zaradi izboljšanja zdravstvenih razmer.

Kaj vpliva na različno umrljivost po svetu?

- Gospodarska razvitost in razvitost zdravstva v družbi
- Starostna sestava prebivalstva
- Vojne, naravne nesreče, epidemije bolezni
- Bolezni bogatih, bolezni revnih

NARAVNI / BIOLOŠKI PRIRASTEK = razlika med rodnostjo in umrljivostjo.

Izraža se v ‰.

Izračunavamo ga za 1 leto na 1000 prebivalcev. Dobimo ga tako, da od rodnosti odštejemo smrtnost.

Največji je v manj razvitih državah (Afrike, Azije, Latinske Amerike).

V SLO: od 0,1 ‰ do 1 ‰.

NP: 1 ‰ število prebivalcev se je povečalo

RS: 2.000.000 za 2000 prebivalcev.

Najnižji pa je v razvitem svetu (Sev. Amerika, Japonska, Avstralija, Nova Zelandija, Evropa).

Če je umrljivost večja od rodnosti, prirastka ni - govorimo o "negativnem" prirastku.

Teorija demografskega prehoda

S to teorijo ugotavljamo odvisnost rasti prebivalstva od gospodarskega razvoja.

Razvoj industrializacije in urbanizacije znižuje rodnost in smrtnost.

Velja za zah. evr. države.

Vse razvite družbe so šle po poti razvoja skozi **4 razvojne faze** prebivalstva, nerazvite pa to pot šele začenjajo:

1. faza – rodnost in umrljivost zelo visoki (35‰) in zelo nihata, zato je nizek naravni prirastek. To je veljalo do l. 1750, danes pa te faze ni več,

2. faza – *rodnost* je še vedno zelo *visoka*, *umrljivost* se zelo *zniža*, *visok naravni prirastek*.

V državah zahodne Evrope se je to zgodilo ob industrijski revoluciji okrog l. 1750, zaradi dviga življenjske ravni in izboljšanja higiensko-zdravstvenih razmer. Danes so v tej fazi nekatere manj razvite države z zelo visokim prirastkom (Bangladeš, Bolivija, Pakistan), v katerih ni bilo nobene ind. revolucije.

3. faza – *rodnost* se zelo *zniža*, ker družine začnejo načrtovati št. otrok, *smrtnost* pa se še naprej *počasi znižuje*, vse *manjši naravni prirastek* (med 5 in 12 ‰), to so države v novem svetu (Argentina, Avstralija, deloma Kanada).

4. faza – *nizka rodnost in smrtnost*, *nizek naravni prirastek* pod 5 ‰ ali celo negativen v deželah, kjer je veliko starejšega prebivalstva (Japonska, Madžarska).

Slovenija je v 5. fazi, fazi umiranja.

2. SELITVE / MIGRACIJE

Selitve/migracije/mobilnost = sposobnost ljudi, da lahko menjajo kraj bivanja

imigracija = priseljevanje

emigracija = odseljevanje

Prebivalci so lahko:

avtohtono prebivalstvo = domače prebivalstvo

alohtono prebivalstvo = priseljeno prebivalstvo.

Prilagajanje priseljencev (3 faze):

- akomodacija ali prilagoditev: zunanja prilagoditev, npr. način življenja,

- kulturna faza: prevzamejo večji del kulture novega okolja,

asimilacija: prebivalci se prilagodijo na življenje.

MIGRACIJSKI SALDO = razlika med priseljevanjem in odseljevanjem iz posameznega kraja

Če je št. priseljenih večje od št. odseljenih je pozitiven,

če pa je št. priseljenih manjše od št. odseljenih pa je negativen.

Odseljujejo se večinoma mlajši ljudje (20-40 let) in bolj kvalificirani, med njimi je največ moških.

Število in sestava prebivalstva lahko zaradi migracij močno **spremeni**:

- se zmanjša ali poveča,

- se postara (mladina se je odselila) ali "pomladi" (mladi so se priselili)
- se izobrazbeno spremeni (izobraženi so se odselili – "beg možganov" ali brain drain)
- se nacionalno in kulturno spremeni (priselijo se od drugod, imajo drugačno kulturo).

Vzroki selitev:

1. GOSPODARSKI (EKONOMSKI) VZROKI

- za preživetje ("s trebuhom za kruhom"). Največ Slovencev je šlo od l. 1880 do l. 1914 v Ameriko
- beg z dežele: po 2. svet. vojni, ta je povzročil depopulacijo podeželja (= zmanjšanje št. preb. na podeželju)
- beg z gora: odseljevanje z višjih predelov
- beg možganov / brain drain: preseljevanje strokovnjakov (v ZDA, Švico)

2. NEGOSPODARSKI VZROKI

- družinski vzroki
- zdravstveni
- klimatski
- politični vzroki: preganjanje ob revolucijah, vojnah
- verski vzroki: protireformacija, nacizem
- naravne nesreče

Oblike selitve, glede na to kam se selijo:

a) NOTRANJE SELITVE: preseljevanje znotraj ene države

To je predvsem dnevna migracija delovne sile ali vozaštvo (Belgija), razvit promet

b) ZUNANJE SELITVE: med dvema državama.

- **celinske**
: znotraj ene celine (Slovenci v Nemčijo, Francijo, Nizozemsko, Švedsko)
- **čezmorske**
: iz enega kontinenta na drugega (Slovenci v Kanado, Argentino)

Delitev selitev, glede na čas:

- **začasne**
: delavci na začasnem delu v tujini, to so *zdomci*
- **trajne**
: to so *izseljenci*

Selitve so lahko tudi:

- **prostovoljne**

- **prisilne**

, to so begunci.

3. SKUPNO GIBANJE ŠTEVILA PREBIVALSTVA

Odvisno je od naravnega in selitvenega gibanja.

V gospodarsko razvitih državah se št. prebivalcev povečuje zaradi selitvenega gibanja.

V gospodarsko manj razvitih državah pa je št. prebivalcev odvisno od naravnega gibanja, ker je naravni prirastek visok, zaradi bolj higienskih razmer.

Skupno št. prebivalcev na Zemlji pa je odvisno samo od naravnega gibanja.

TIPI DEMOGRAFSKIH OBMOČIJ:

- **OBMOČJA ZGOSTITVE / KONCENTRACIJE PREBIVALSTVA**

: povečevanje št. preb. zaradi priseljevanja, višji naravni prirastek, zaradi mlajšega prebivalstva (v SLO: dna dolin in kotlin)

- **OBMOČJA STAGNACIJE**

: preb. ne narašča in ne pada, to so širša območja velikih mest

- **OBMOČJA PRAZNJENJA / DEPOPULACIJE / DEMOGRAFSKO OGROŽENA OBMOČJA:**

zmanjševanje št. preb. zaradi odseljevanja, nizek naravni prirastek, zaradi starejšega preb. (v SLO: vzh. del Goričkega, Haloze, Slovenske gorice, Bizeljsko, Suha krajina, Kozjansko, Brkini, vsi višji predeli Slov.)

Projekcije prebivalstva = predvidevanje in napovedovanje prihodnjega razvoja št. preb.

Starostne piramide nam prikazujejo:

- starostno sestavo,
- spolno sestavo,
- naravni prirastek.

Struktura oz. sestava prebivalstva

Prebivalstvo se loči med seboj. Pri tem razlikujemo:

a) BIOLOŠKE STRUKTURE b) DRUŽBENE STRUKTURE

- rasna sestava - ekonomska/gospodarska sestava

- spolna sestava - narodnostna sestava

- starostna sestava - verska sestava

- jezikovna sestava

- izobrazbena sestava

a) BIOLOŠKE STRUKTURE

RASNA SESTAVA PREBIVALSTVA

Glede na barvo kože ločimo 3 rase:

- **Bela velika ali kavkazijska rasa**

Te rase je največ (Evropa, S. Afrika, JZ in J Azija, večji del S. Amerike, večji del Avstralije)

- **Rumena velika ali mongolidna rasa**

Št. teh prebivalcev narašča (JV. Azija: Kitajci, Japonci; S. Amerika: Indijanci, Eskimi)

- **Črna velika ali negridna rasa**

(J. Afrika, S. Amerika, ZDA: 12 %, J. Amerika)

- **Rasni drobci**

- Pigmejci v Kongovi kotlini

- Aborigini v Avstraliji

- Maori v Novi Zelandiji

- **Mejne skupine**

: to so mešanci

- **mulati**: mešanci bele in črne rase,

- **mestici**: mešanci rumene in bele rase,

- **zambi**: mešanci črne in rumene rase.

Rasizem = ideologija, ki eni rasi pripisuje lastnosti po katerih drugo prekaša.

Zaradi tega se pojavlja **rasno razlikovanje/diskriminacija** = omejevanje pravic pripadnikov drugih ras.

Apartheid je stopnja rasizma v Južnoafriški republiki.

l. 1994 – prvi črnski predsednik

rasisti – belci

SPOLNA SESTAVA ali OŽJA DEMOGRAFSKA SESTAVA

Rodi se več dečkov kot deklic. Po 40. letu je vedno več žensk kot moških, ker je življenjska doba žensk 7 let daljša.

STAROSTNA SESTAVA PREBIVALSTVA

- 0 – 15 let
- 15 – 65 let: za delo sposobni
- nad 65 let

Prebivalstvo delimo na:

- **mlado prebivalstvo**

: starostna piramida je v obliki piramide,

zaradi naraščajočega mladega prebivalstva

- **zrelo prebivalstvo**

: starostna piramida je v obliki koša,

zaradi stagnacije št. preb. se ne širi več,

- **staro prebivalstvo**

: starostna piramida v obliki žare.

Pričakovana življenjska doba ali *verjetnost trajanja življenja* nam pove, koliko let bo v povprečju trajalo življenje na novo rojenega prebivalstva.

Življenjska doba je pri ženskah (76 let) 7 let daljša kot pri moških (69 let).

b) DRUŽBENE STRUKTURE

EKONOMSKA (GOSPODARSKA) SESTAVA

- **ekonomsko aktivno prebivalstvo**

: vsi zaposleni, kmetje ter njihovi družinski člani

- **ekonomsko neaktivno prebivalstvo**

- vzdrževano prebivalstvo: otroci do 15. leta, dijaki, študentje

- osebe z lastnimi dohodki: upokojenci, socialni podpiranci, štipendisti

Delitev aktivnega prebivalstva po posameznih dejavnostih, to so SEKTORJI DEJAVNOSTI:

- **primarni sektor**

: kmetijstvo, gozdarstvo, ribištvo,

- **sekundarni sektor**

: rudarstvo, industrija, gradbeništvo, proizvodna obrt,

- **terciarni sektor**

: storitvene dejavnosti: promet, storitvena obrt, trgovina, turizem,

- **kvartalni sektor**

: kultura, prosveta, znanost, socialno skrbstvo, šolstvo, državna uprava, politične organizacije.

V evropskih industrijskih državah se je v 19. stol. zaradi industrializacije začel zelo zmanjševati delež primarnega sektorja, povečeval pa se je delež sekundarnega sektorja.

V 20. stol. se je začelo zmanjševati št. zaposlenih v sekundarnem sektorju, zaradi mehanizacije in avtomatizacije v industriji.

Zelo se je začel povečevati delež terciarnih dejavnosti.

Večino primarnega sektorja sestavlja kmečko prebivalstvo, ki ga je v razvitih državah manj kot 5 %, v najrevnejših pa blizu 80 %.

Dobe:

- predindustrijska doba: primarna
- industrijska doba: sekundarna
- postindustrijska doba: terciarna, kvartalna

NARODNOSTNA / NACIONALNA SESTAVA PREBIVALSTVA

Narod = skupina ljudi, ki ga družijo državno ozemlje, kultura, zgodovina, običaji, navade, lahko tudi jezik.

Narodnostne manjšine – ko nek narod živi izven matične države v sosednji državi (v SLO: madžarska in italijanska manjšina)

narodnost = pripadnost narodu

državljanstvo = pripadnost državi

JEZIKOVNA SESTAVA PREBIVALSTVA

Poznamo narode, ki:

- govorijo več jezikov (Švicarji)
- več narodov, ki govorijo en jezik (Nemci, Avstrijci, Švicarji)

Na svetu je približno 2700 jezikov.

Jezike delimo na:

- SLOVANSKA SKUPINA:

- vzhodni (ruski, beloruski, ukrajinski),
- zahodni (poljski, lužniško srbski, češki, slovaški),
- južni (slovenski, hrvaški, srbski, makedonski, bolgarski).

- GERMANSKA SKUPINA: nemški, angleški, nizozemski, flamski, danski, norveški, švedski
- ROMANSKA SKUPINA: italijanski, furlanski, retoromanski, provansalski, francoski, španski, katalonski, portugalski, romunski
- UGROFINSKA SKUPINA: madžarski, finski, estonski, laponski, karelski.

VERSKA / RELIGIOZNA SESTAVA PREBIVALSTVA

Najbolj razširjene vere:

- **KRŠČANSTVO**

: to so kristjani; Evropa, Amerika, Avstralija

- **katoličani**: (70 % v SLO, Italija, Francija, Španija, Portugalska, J. Amerika),
- **protestanti**: države S. Evrope, S. Amerika, Avstralija
- **pravoslavci**: JV. in V. Evropa: Rusija, Srbija, Bolgarija, Ukrajina, Belorusija

- **ISLAM**

: pripadniki islamske vere so muslimani. Ta vera izvira iz JZ Azije (Mohamed), tudi v S. Afriki, JV Evropi, Indonezija, Filipini.

- **suniti** (večina),
- **šiiti** (manjšina, Iran).

- **BUDIZEM**

: izvira iz Indije (V, JV. Azija, Tibetanci)

Državne vere:

- **hinduizem**

: v Indiji, deli ljudi na kaste, sveta žival je govedo, sveta reka pa Ganges,

- **konfucianizem**

: na Kitajskem, imenuje se po kitajskem filozofu Konfuciju

- **šintoizem**

: Japonska

Plemenska verstva: pri črnskih plemenih: animizem (duh v stvareh), toteizem (častijo toteme)

Verske sekte

ateisti – neverujoči ljudje

Verska sestava prebivalstva je pomembna, saj vpliva na kulturo naroda, vrednote, njegov način življenja.

Tudi danes nastajajo med narodi hudi spori in vojne, ki so nastali na njihovem **verskem ločevanju**:

kristjani in islamisti;

hindujci in islamisti;

protestanti in katoliki;

islamisti in animisti;

IZOBRAZBENA SESTAVA PREBIVALSTVA

= odstotek pismenih in nepismenih ljudi

Delež nepismenih:

- v najrevnejših državah: 75 % (pri ženskah še večji),
- v razvitem svetu: 1-2 %.

V bolj razvitih državah govorimo o % prebivalcev z OŠ, SŠ, VIŠ in VIS.